

**NÉHÁNY MEGJEGYZÉS M. P. POGODYIN TÖRTÉNETÍRÓI
TEVÉKENYSÉGÉNEK ÉRTÉKELÉSÉHEZ**

ABSTRACT: (Notes on the evaluation of M. P. Pogodin as a historiographer) N. G. Tsernishevsky regarded M. P. Pogodin's academic works as "writings of no academic value". Although Pogodin thought that history was "the guide and the defender of public order". It is impossible to agree with Tsernishevsky's evaluation. The evaluation is not acceptable. In 1850 Pogodin published the first book on Andrey Bogolyubsky, prince of Vladimir-Suzdal. It was edited in Moscow. The aim of my essay is to show Pogodin's concept of history through his book and the appreciation of Bogolyubsky is also important. V. O. Klyutsevsky accomplished the most authentic appreciation of Bogolyubsky and Pogodin fell far behind it. Historiographic activity in exploring and analysing sources is remarkable.

Andrej Jurjevics Bogoljubszkij vlagyimir-suzdali fejedelemmel ha nem is könyvtárnyi, de jó néhány könyvszekrény megtöltésére elegendő irodalom foglalkozik, többnyire orosz nyelven. Azonban ő ezeknek a könyveknek általában nem főszereplője. A XII. századi óorosz történelem feldolgozásakor uralkodását mégsem lehet megkerülni. Hiába ült csak 17 évig (1157–1174) a vlagyimiri trónon, a gazdaság- és társadalom-, különösen pedig a politika- és kultúrtörténet egyes kérdéseit kutatva a szakembereknek feltétlenül figyelmet kell fordítaniok a tevékenységére. Ez a rövid 17 év azt is jelenti, hogy a források nem látnak el bennünket rá vonatkozó adatok tömkelegével. Egyrészt ennek a számlájára írható, hogy olyan összefoglaló munka, amely csak az ő uralkodását tárgyalja, mostanáig alig-alig jelent meg. A másik fő ok az orosz és a szovjet történészeknek a széttagoltság időszakával kapcsolatos értékelésében keresendő. Jelentős részük ugyanis ezt a korszakot zavarosnak, az egységes Kijevi Oroszországhoz képest néhány vonatkozásban visszalépésnek tartotta. Sajnos egy ilyen dolgozat szerény keretei nem teszik lehetővé a részfejedelmi Oroszországról a történetírásban kialakult vélemények bemutatását. Ezek ismertetése alapos kutatást és jelentős terjedelmű tanulmányt igényel.

Mindenesetre Jurij Dolgorukij fia nem elhanyagolható történelmi szerepe miatt nem lett monográfiák főszereplője. Ezt tapasztaljuk, ha végigkísérjük a Bogoljubszkij-értékelés történetét az orosz historiográfiában. Karamzin és követői, valamint az államjogi iskolához tartozók általában pozitív Bogoljubszkij-képet hoztak létre. A dekabristák és a forradalmi demokraták nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a fejedelemnek. Nem pozitív vagy egyenesen negatív véleményt többféle koncepciót képviselő történészek (V. Ny. Tatyiscsev, K. Ny. Besztuzsev-Rjumin, Ny. I. Kosztomarov, V. O. Kljucsevszkij, A. Je. Presznyakov, M. Ny. Pokrovszkij) is formáltak.¹ Azonban bármilyen előjelű értékelést adtak is az orosz történetírók Andrej Bogoljubszkijről, túlnyomó többségük jelentős történelmi személyiségnek tartotta. A szovjet történetírásban hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a téma kifejtése publikált tanulmány formájában még nem olvasható.

Az első könyv a vlagyimir-szuzdali uralkodóról 1850-ben jelent meg Moszkvában. A szerzőnek, M. P. Pogogyinnak nem ez a legismertebb műve. Híresebb munkái közül a "Tanulmányok, megjegyzések és előadások az orosz történelemről" kiadása ekkor még nem fejeződött be, "Az óorosz történelem a mongol uralomig" pedig csak két évtized múlva látott napvilágot. A vlagyimir-szuzdali fejedelemről szóló könyvét azonban érdemes bemutatni, mert az Pogogyin történetírói koncepcióját jól szemlélteti, és a Bogoljubszkij-értékelés szempontjából sem mellékes.

Ny. G. Csernisevszkijnek az volt a véleménye, hogy Pogogyin tudományos munkáinak "egyáltalán semmilyen tudományos jelentőségük nincs".² Ez a kijelentés meglehetősen sommásnak tűnik. Arra vezethető vissza, hogy a forradalmi demokraták bírálták Ny. M. Karamzinnak és követőinek tevékenységét. Pogogyin pedig annak a Karamzinnak a nyomdokain haladt, aki Oroszország történetét az állam történetével, az utóbbit pedig az egyeduralom történetével azonosította, és az államférfiak tetteinek eszmei és erkölcsi motivációit igyekezett feltárni. Mindketten azt tartották, hogy a történelemben a döntő szerepet a kiemelkedő személyiségek játsszák. A múlt eseményeit, folyamatait elsősorban az uralkodók tevékenységét alapul véve mutatták be.

Pogogyin csaknem két évtizedig tanított a moszkvai egyetemen. Először egyetemes, majd orosz történelmet. Az egyetemes történeti kérdésekben Guizot nézeteit fogadta el. Érdeklődésének homlokterében azonban a szláv népek, kiváltképpen az óorosz nép múltja állt. Jól felépített és egységes koncepcióval nem rendelkezett. Az orosz történelmet teljesen eredetinek, máshoz nem hasonlíthatónak fogta fel. Azt tartotta, hogy azt következtetések és általánosítások segítségével lehetetlenség megérteni, értelmezni. Bár egyes nézetei, például a pravoszlávia szerepének értékelése, a szlavofilokhoz közelítették, a hivatalos irányzathoz

tartozott. A történelem feladatát abban látta, hogy az "a közrend őre és védelmezője legyen".³

Pogogyin politikai nézeteiről egyébként is könnyű véleményt formálni. Már az elég, ha a dolgozat további részében ismertetésre kerülő művét kézbe vesszük és kinyitjuk. Az elején ugyanis ajánlás található. A szerző a könyvét a pravoszlávia, az önkényuralom és a népiesség jelszavait hangoztató "hivatalos népiesség" irányzata vezéralakjának, az I. Miklós-féle reakciós politika prominens képviselőjének, Sz. Sz. Uvarov grófnak ajánlotta, hálája jeléül. Ez természetesen a tisztelet vagy éppen a karrierizmus megnyilvánulásának is felfogható, lévén Uvarov akkor már harmincharmadik éve a Tudományos Akadémia elnöke, tehát Pogogyin akadémikus főnöke. A könyv azonban azt bizonyítja, hogy ők ketten elvbarátok is voltak.

Pogogyint az egyeduralom védelmezői közé soroljuk. Mivel ő Andrej Bogoljubszkijt az egyeduralom korai képviselőjének tekintette, fontos szerepet szánt neki. Annyira fontosat, hogy egy teljes művet az ő tevékenységének szentelt. Annak ellenére tette ezt, hogy a széttagoaltság időszakát zavarosnak tartotta.⁴ Nem volt azonban könnyű dolga, mert a fejedelem uralkodásának bemutatása a gazdasági és társadalmi környezet és a részfejedelmi Oroszország többi területén végbemenő, a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségre hatást gyakorló események, folyamatok feltárása nélkül nehezen lehetett egy csak Bogoljubszkijjal foglalkozó könyvet megírni. A munka végül megszületett, "Andrej Jurjevics Bogoljubszkij fejedelem" címmel. Azonban nem túlságosan eredeti, nem árulkodik szerzőjének rendkívüli talentumáról. Korábban már több részletben megjelent a "Moszkvityanyin"-ban és a "Közoktatási Minisztérium Lapja"-ban. Három részből áll: az "Elbeszélés"-ből, a "Tanulmány"-ból és a "Bizonyítékok"-ból. Az előszóban Pogogyin azzal kecsegtette a könyvet kézbe vevőket, hogy meg fogják látni, az elbeszélés forrásokon alapul, a forrásokat pedig elemezte a tanulmányban.

A mű első fejezete nemcsak elbeszélés, hanem bizonyos kérdésekben értékelés is. Pogogyin végigkísérte benne Andrej Jurjevics életét. Írt származásáról, családjáról, vlagyimiri uralkodását megelőző harcairól. Az 1157-et követő időszakból kiemelte nagy hadjáratainak jelentőségét. Aránytalanul sokat foglalkozott Bogoljubszkij meggyilkolásának körülményeivel, de érthetően, hiszen a tragikus eseményről igen sok adattal rendelkezett.

A második fejezet elején rövid összefoglalást közölt a fejedelem tevékenységéről, és megpróbált rávilágítani jelentőségére. Ez ismétlésnek hat. Az okát már említettük: a három rész külön-külön is megjelent. Amikor a cikkeket összeszedték a kötet megjelentetéséhez, Pogogyin nem szüntette meg az átfedéseket. A továbbiakban a források alapján megpróbált sok fontos (időnként kevésbé lényeges, sőt néhány esetben egyenesen lényegtelen) kérdésre választ találni a források elemzése

alapján. Fontos kérdésnek tekinthető az, hogy miért hagyta el a fejedelem Visgorodot és Dél-Oroszországot. Azonban az, hogy mikor kötött házasságot, vagy holt élt, miután megnősült, nem igazán tartozik az életét és tevékenységét meghatározó tények közé. A tanulmány következő részében Pogogyin felsorolta azokat a forrásokat, amelyeket adatokat tartalmaznak Bogoljubszkijról. De ezek csak a tények egy részét tartalmazzák, ezért rendet akart teremteni. Igyekezett összegyűjteni, rendszerezni a források által nyújtott anyagot. Mintegy tíz oldalon keresztül ismertette, hogy az események milyen évszám alatt szerepelnek az egyes évkönyvekben, ha egyáltalán szerepelnek, és megjelölte, szerint melyik évben történtek. A következő – szintén hasonló terjedelmű – részben azt igyekezett megmagyarázni, miért éppen az általa feltüntetett évben zajlott ez vagy az az esemény.

Mint később látni fogjuk, Pogogyin nemcsak a szakembereknek szánta művét. Azonban kétséges, hogy ezzel az adathalmazzal azok is meg tudtak bírkózni, akik csak érdeklődtek a történelem iránt. Ráadásul az olvasók megpróbáltatásai még nem is értek véget. A továbbiakban a szerző az eseményeket kronologikus sorrendbe állította, majd az általa megállapított évszámokat összehasonlította az évkönyvekben találhatóakkal. Könyvének ezt a második fejezetét a források tartalmának ismertetésével zárta Pogogyin. Andrej Bogoljubszkij tevékenységét két részre bontotta: bel- és külpolitikára. Az előbbiből rokonai elűzését és az egyházhoz való viszonyát emelte ki. A külpolitikában a volgai bolgárokkal, valamint Novgoroddal és Kijevvel kapcsolatos lépéseit tartotta fontosnak.

A mű harmadik fejezete órosz nyelvű forrásokat tartalmaz. A szerző – sajátos módon értelmezve a forráskritikát – a részleteket abból az évkönyvből vette ki, amelyben világosabbnak, érthetőbbnek tündek. A kisebb eltérésekre nem fordított különösebb figyelmet.

Pogogyin Andrej Bogoljubszkijt a "régmúlt" egyik legnevezetesebb,⁵ sőt saját kora legokosabb és legagilisabb fejedelmének tartotta.⁶ Szerinte az uralkodó nagyhatalmú volt. Az egész elbeszélés és a tanulmány egy része is ezt próbálja alátámasztani. Ezenkívül Pogogyin lágyszívűnek, békeszeretőnek és bátornak láttatta Bogoljubszkijt.⁷ A források alapján meg is tudta indokolni. Engedjessék meg, hogy néhány gondolatot hozzáfűzzünk e jellemzéshez. Pogogyin az elbeszélésben Andrej Jurjevicset leginkább az 1149. évi események miatt mutathatta be egyszerre lágyszívűnek, békeszeretőnek és bátornak is. Ekkor Jurij Dolgorukij – fia aktív részvételével – hetekig ostromolta a nagy ellenfele, Izjaszlav Msztyiszlavics katonái által védelmeszt Luckot. Izjaszlav végül hajlott a békekötésre, Andrej pedig támogatta a kérést: nem úgy rokonai, akik a háború folytatását szorgalmazták. Az nem zavarta a szerzőt, hogy a fejedelem életének valamennyi lépését számba véve a legkevésbé sem volt békeszerető és bátor. Elegendő, ha a Pogogyin által is jól is-

mert vlagyimiri uralkodására utalunk: 1157-től kezdve ugyanis öt nagy hadjáratot szervezett. Ezek közül csak egyet vezetett személyesen, az 1164. évit a volgai bolgárok ellen, de akkor sem tűnt ki vitézségével. Még inkább megkérdőjelezhető a bátorsága, ha tudjuk, hogy az évkönyvekben az 1157 előtti harcairól szóló elbeszéléseket nagy valószínűség szerint maga Bogoljubszkij állította össze.⁸ Azt pedig, hogy mennyire nem volt lágyszívű, többek között a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségből elűzött rokonai és udvartartásának tagjai tapasztalhatták.

Pogogyin szemlélete, koncepciója szempontjából még a fenti jellemzésnél is fontosabb az, hogy értékelte könyvében Bogoljubszkij tevékenységét. Gondos gazda képét helyezte az olvasók elé: "Tíz évig élt Andrej nyugodtan a fejedelemségében. Rendbe tette gazdasági ügyeit, jól megfért szomszédaival, erőt gyűjtött a későbbi lépésekhez, templomokat emeltetett és (más - M. J.) épületekkel ékesítette fővárosát".⁹ Ez alatt a tíz év alatt (1157–1167) került sor a bolgárok elleni első hadjáratra. Mivel "gazdag zsákmánnyal és dicsőséggel tért haza a szuzdali nagyfejedelemből",¹⁰ a kivívott győzelmet a szerző nagyra értékelte.

Pogogyin a nemesi történetírás hagyományait követve állapította meg a vlagyimiri uralkodónak az orosz történelemben játszott szerepét, aki szerinte azzal érdemelt ki különleges helyet az évkönyvekben, hogy "az orosz állam súlypontját áthelyezte, és a történelem színpadára másik törzset vezetett ki, a nagyoroszt, amely a legfiatalabb valamennyi szláv törzs közül".¹¹ Mielőtt bárki is elítélhetné a szerző ezen nézetét, megjegyezzük, hogy a kérdésre a mai napig sem adtak egyértelmű és mindenki által elfogadható választ a történészek, vagyis felelőtlenség lenne megállapítani: az 1160-as évek végétől még mindig Kijev volt az óorosz területek politikai központja. E sorok írójának meggyőződése, hogy több centrum létezett, s ezek között ott volt Vlagyimir is. A probléma megnyugtató megoldásához azonban további alapos kutatásra van szükség.

Mindenesetre Pogogyin Bogoljubszkijt "második Rurik"-nak tartotta, mivel szerinte egy új fejedelemség alapját rakta le.¹² Úgy ítélte meg, hogy az orosz történelemben elfoglalt helyét tekintve a vlagyimiri Andrej úgy viszonyul a moszkvai Kalitához, mint a novgorodi Rurik a kijevi Oleghez.¹³ Még így sem tudta túllícitálni Karamzint, aki – igaz, az értelmi képességeit figyelembe véve – egyenesen Sallamon királyhoz hasonlította Bogoljubszkijt.¹⁴

Pogogyin az uralkodó hegemonista törekvéseivel kapcsolatban rámutatott, hogy a szomszédos rjazanyi, muromi, szmolenszki és polocki fejedelmek "így vagy úgy" tiszteletben tartották akaratát.¹⁵ Egy másik helyen még tovább ment Bogoljubszkij befolyásának ecsetelésében, mondván, meg tudta szerezni a hatalmat csaknem egész rokonsága felett. Azt készséggel elismerjük, hogy Rosztov, Szuzdal,

Vlagyimir és a fent említett fejedelemségek engedelmeskedtek neki, de Kijevet, Novgorodot és Volhínát ide csak részlegesen és ideiglenesen sorolhatjuk.¹⁶

Kijev 1169. évi bevétele és kirablása mindig is központi kérdés volt a Bogoljubszkij-értékelésben. Nem egyszer okozott már szinte megoldhatatlan problémát a fejedelmet dicsőítőknak. Pogogyinnak is meg kellett küzdenie vele. Ő nem ítélte el a tragikus eseményeket, sőt azt hangoztatta, hogy mindez büntetés volt a kijevi metropolita egyik lépéséért.¹⁷ Mivel ez esetben a déli és északkeleti források eltérnek egymástól, felhasználásuk meglehetősen tendenciózusan történt.

Mint a "hivatalos népiesség" irányvonalának követője, Pogogyin is felhasználta a Bogoljubszkij-apologéták kedvenc idézeteit. Elsőnek azt az üzenetet, amelyet a fejedelem az után küldött, miután rokonai, a Rosztyiszlavicsok megtagadták öccse, Gleb Jurjevics korábbi kijevi fejedelem feltételezett gyilkosainak kiszolgáltatását. A Roman Rosztyiszlavicsnak szóló szavak kétségkívül magabiztosan hangzottak: "fivéreiddel nem az én akaratom szerint jársz el, így hagyd el Kijevet, Dávid Visgorodból, Msztyiszlav Belgorodból (távozzon – M. J.), menjetek valamennyien Szmolenszkbe, és osztozkodjatok ott!"¹⁸ Pogogyin ezt az üzenetet a következőképpen kommentálta: "Andrej olyan erős volt, hogy egyetlen szavát elegendőnek tartotta arra, hogy több fejedelmet száműzzön."¹⁹ Ezután azonban el kellett ismernie, hogy Roman ugyan elhagyta Kijevet, de testvérei maradtak, sőt – miután sikertelen kísérletet tettek a vlagyimiri fejedelemmel való megegyezésre – erőszakkal megszerzték az egykor olyan nagybecsű trónt, amelyet Rurik Rosztyiszlavics foglalt el.²⁰ Bogoljubszkij ekkor újabb utasítást adott, melynek értelmében Ruriknak Szmolenszkbe, Dávidnak Berladba kellett mennie, Msztyiszlávnak pedig az egész Orosz Földet el kellett hagynia.²¹ Msztyiszlav Rosztyiszlavics csattanós választ adott. Ez előrevetítette egy nagy összeütközés árnyékát: "mi eddig tiszteltünk téged, mint atyánkat ... de ha te ilyen szavakkal küldtél (követet – M. J.) hozzánk, nem mint fejedelemhez, hanem mint podrucnyikhoz és egyszerű emberhez, akkor cselekedj úgy, ahogy kigondoltad!"²² A második idézet is Pogogyin koncepciójának malmára hajtotta a vizet, mert szerepel benne a lényegében szolgát jelentő "podrucnyik" szó. Az 1173. évi hadjárat azonban az északkeleti és a szövetséges csapatok szempontjából katasztrofálisan végződött. Véleményünk szerint a vlagyimiri uralkodó fenyegetései csak annyit értek, amennyi erő állt mögöttük. A visgorodi vereség viszont azt bizonyította, hogy nem képes a Kijevi Fejedelemséget függésben tartani.

Pogogyin kiemelte, hogy az 1173. évi hadjárat után a Rosztyiszlavicsok, érezve erejét, látva, hogy Kijevet – amely egyik kézről a másikba került – Andrej akarata és segítsége nélkül nem tudják megszerezni, kibékültek vele, és követet küldtek hozzá.²³ A műből úgy tűnik, mintha némi elégtételnek tartotta volna ezt a szerző. A tanulmányban Pogogyin rávilágított az 1173. évi események utáni hely-

zetre is, de értékelése mai ismereteink szerint nem állja meg a helyét. Szerinte Bogoljubszkij "visgorodi veresége, a novgorodihoz hasonlóan, nem jelentette erejének csökkenését, és Kijev, mint korábban Novgorod, a szuzdali sereg veresége ellenére a fennhatósága alatt maradt".²⁴

A vlagyimiri fejedelem 1173 után már nem tudta befolyásolni az órosz területeken folyó küzdelmeket, mert 1174-ben saját rezidenciáján összeesküvés áldozata lett. A gyilkosság okait kutatva Pogogyin meglehetősen leegyszerűsített magyarázatot adott: ez véletlen esemény volt. Gyilkosait személyes bosszú vezette. Könnyen lehet, az történt, hogy a semmiféle akadályt nem ismerő Andrej lobbanékony természete öreg korában kegyetlenebbé, szigorúbbá vált, és a velük való bánásmód kihozta a bojárokat és a szolgálakat a sodrukból.²⁵

Ilyen magyarázat után a szerző természetesen nem tudott mit kezdeni a Bogoljubszkij halála után kirobbant felkeléssel. Az eseményeket azonban mégsem hallgatta el: "nem volt, aki megbüntesse a gyilkosokat; a bogoljuboviak akarva-akaratlanul melléjük álltak, a vlagyimiriak pedig csak rövid ideig maradtak semlegesek; olyan kevés dvorjanyinja volt, hogy könnyű volt valamennyit lekasabolni. Hivatalnokait gyűlölték. Egyetlen hang sem hallatszott a megmaradt családtagok védelmében. Gyermekeit cserbenhagyták, elfelejtették, teljesen megfosztották atyai örökségüktől, és arra kényszerítették őket, hogy idegen országokban bolyongjanak".²⁶

A gyilkosság és a felkelés közötti összefüggést tehát nem tárta fel a szerző, de a tragikus eseményeket – ismét a "hivatalos népiesség" elméletének megfelelően – fel tudta használni az önkényuralom védelmezésére. Az elbeszélésben kis történetet ismertetett, mely szerint Vlagyimirtól hét vesztára, a Kljazma folyótól nem messze van egy mohával borított tó. Ebben állandóan valamilyen sötét tárgyak úsznak, és gyakran hordja őket a szél az egyik parttól a másikig. Azt tartják, egyszer egy évben, június 29-én, Andrej meggyilkolásának napján a tó mélyéről emberi sóhajtozás hallatszik. Az egyszerű emberek úgy gondolják, hogy a később a fejedelem öccse, Mihalko által kivégeztetett gyilkosok testét kosarakba varrták, és itt vetették vízbe.²⁷ Csak éppen azt nem tette hozzá Pogogyin, hogy így jár mindenki, aki uralkodójára kezét emel.

A szerző a "hivatalos népesség" pravoszlávia jelszavát is szem előtt tartva propagandát fejtett ki Bogoljubszkij emlékének megőrzéséért. Az olvasókat arra szólította fel, hogy ha eljutnak Vlagyimirba, menjenek el a Szent Istenanya székes-egyházába, és tisztelegjenek az istenfélő Andrej fejedelem földi maradványai előtt.²⁸

Végül mindenképpen ki kell emelni a műből még két dolgot. Egyrészt azt, hogy Pogogyin helyesen ismerte fel, hogy Bogoljubszkij tevékenységét csak öccse,

Vszevolod Bolsoje Gnyezdo tevékenységével összehasonlítva lehet megfelelően értékelni.²⁹ Másrészt figyelemre méltó módon értelmezte a fejedelem hegemonista törekvéseit. Szerint Andrej leginkább csak arra törekedett, hogy elsőbbsége adók és adományok fizetésében, a fejedelmek trónra ültetésében és elűzésében nyilvánuljon meg.³⁰

Az orosz historiográfiában véleményünk szerint a leghelytállóbb Bogoljubszkij-értékelést V. O. Kljucsevszkij hozta létre, melynek lényege a következő: az uralkodó kiemelkedő történelmi személyiség volt. Hatalmának növelése érdekében saját fejedelemségét "zord és szeszélyes gazda"-ként irányította, és beavatkozott a többi orosz terület ügyeibe. Azonban kül- és belpolitikája sikertelen maradt. Cselekedeteit jelleme és a társadalmi környezet is befolyásolta.³¹ Ettől az értékeléstől Pogogyin, aki teljesen pozitív Bogoljubszkij-képet alkotott, messze elmaradt. Igaz, a vlagyimir-szuzdali fejedelem uralkodásának bemutatásában is Karamzint követte.

Pogogyin azonban képességeit, műveinek színvonalát és hatását tekintve nem vetekedhetett Karamzinnal. A követőjének tekinthető ugyan, de az óorosz történelemmel kapcsolatos koncepcióját nem fejlesztette tovább, azt kiegészíteni legfeljebb részletkérdésekben tudta. Történetírói tevékenysége leginkább a források feltárása és publikálása miatt figyelemre méltó. Ezen a téren nagyon hasznos munkát végzett. Sok esetben a források értelmezésével is megpróbálkozott, ez azonban nem volt igazán erős oldala.

Ny. G. Csernisevszkij fentebb idézett gondolata erősen vitatható. A történeteknek az ismeretek gyűjtése felhalmozása, az események, folyamatok értékelése, az összefüggések és törvényszerűségek feltárása a feladata. Ezek közül a feladatok közül Pogogyin az elsőt megoldotta. A történetírás korabeli színvonalát tekintve sem érthetünk egyet Csernisevszkijjével. Az is igaz azonban, hogy Pogogyin történetírói tevékenysége a kortársak egy részének tevékenységéhez viszonyítva sem kiemelkedő. Elégséges, ha csak Sz. M. Szolovjov műveire utalunk. Szolovjov viszont már egy új irányzat, az államjogi iskola prominens képviselője volt.

J e g y z e t e k

1. Makai János: A Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség és Andrej Bogoljubszkij az orosz történetírásban. *Világtörténet* 1988/3, 66–83.
2. Ny. G. Csernisevszkij: *Polnoje szobranyije szocsinyenyij v 16-i tomah*, t. VII., M., 1950, 296.
3. M. P. Pogogyin: *Vzgljad na russzkuju isztoriju*, t. 1., M., 1842, 16.

4. M. P. Pogogyin: Isszledovanyija, zamescsanyija i lekcii o russzkoj isztorii, t. IV., M., 850, VI.
5. M. P. Pogogyin: Knyaz Andrej Jurjevics Bogoljubszkij. M., 1850, Isszledovanyija (a továbbiakban: II.), 2.
6. I. m. Povesztvovanyije (a továbbiakban: I.), 38.
6. I. m. I., 4–5.
8. Ny. Ny. Voronyin: Szuscsesztvoval li "Letopiszec Andreja Bogoljubszkovo"? In. "Pamjatnyiki isztorii i kulturi". Jaroslavl, 1976, 43.
9. M. P. Pogogyin: Knyaz Andrej Jurjevics Bogoljubszkij, I., 12.
10. I. m. I., 15.
11. I. m. I., 39.
12. I. m. I., 39.
13. I. m. II., 2.
14. Ny. M. Karamzin: Isztorija Goszudarsztva Rosszijszkovo, t. III., Sz-Pb. 1892, 19.
15. M. P. Pogogyin: Knyaz Andrej Jurjevics Bogoljubszkij, I., 15.
16. I. m. I., 38–39.
17. I. m. I., 19.
18. Ipatyevszkaja letopisz. Szpb., 1871, 388.
19. M. P. Pogogyin: Knyaz Andrej Jurjevics Bogoljubszkij, I., 26.
20. I. m. I., 26–27.
21. I. m. I., 27.
22. Ipatyevszkaja letopisz, 390.
23. M. P. Pogogyin: Knyaz Andrej Jurjevics Bogoljubszkij, I., 31.
24. I. m. II., 68.
25. I. m. II., 69.
26. I. m. II., 69.
27. I. m. I., 40.
28. I. m. I., 38.
29. I. m. I., 48.
30. I. m. II., 68.
31. Makai János, 76–77., 81.